

The original English version is the authoritative version on which this unofficial translation is based.

[What are the Barriers to Open Culture?](#)

CILAT JANË BARRIERAT PËR KULTURË TË HAPUR?

Një raport nga Creative Commons - 22 korrik, 2023

Ky raport është përgatitur nga Brigitte Vézina, Drejtoreshë e Politikave dhe Kulturës së Hapur, Creative Commons. Camille Françoise, Menaxhere Open Culture, Ony Anuken, Menaxher i Komunikimeve dhe Kampanjave dhe Dee Harris, dikur Drejtor i Komunikimeve, Creative Commons, të gjithë kanë kontribuar në zhvillimin e serisë vlog të Open Culture VOICES. Faqosja nga Connor Benedict, Koordinator i Kulturës së Hapur. Ky raport ka përfituar nga rishikimi i stafit të CC, duke përfshirë Camille Françoise, Ony Anukem, Nate Angell, Drejtor i Komunikimeve, Kat Walsh, Këshilltar i Përgjithshëm, Jennryn Wetzler, Drejtoreshë e Mësimin dhe Trajnimit, dhe Yuanxiao Xu, Këshilltar, si dhe disa anëtarë të komunitetit të CC, duke përfshirë Željko Blaće, Bettina Fabos, Shanna Hollich, Revekka Kefalea, Iolanda Pensa dhe Heidi Raatz

PËRMBLEDHJA EKZEKUTIVE

Në të gjithë botën, shumë institucione të trashëgimisë kulturore, si galeritë, bibliotekat, arkivat dhe muzetë (GBAM), përballen me pengesa për hapjen e koleksioneve të tyre, ndërsa arsyet janë të shumta dhe të ndryshme, barrierat mund të grumbullohen në tre kategori kryesore: para, njerëzit dhe politikën. Nën "para", mungesa e burimeve dhe frika e humbjes së të ardhurave nga licencimi përbëjnë barrierat kryesore për hapjen. Për sa i përket "njerëzve", mungesa e burimeve të stafit, mungesa e njohurive dhe aftësive të zbatueshme, së bashku me një mori shqetësimesh përgjithësisht të pajustificuara dhe neveri ndaj rrezikut, kontribuojnë në ngritjen e barrierave shtesë. Së fundmi, kur bëhet fjalë për "politikën", një politikë dhe kornizë ligjore komplekse dhe e vjetëruar – e drejta e autorit në veçanti – dhe mungesa e një kuadri politik pozitiv që inkurajon hapjen, përbëjnë një grup tjetër pengesash. Globalisht, pabarazitë dhe ndarja dixhitale thyejnë peizazhin GBAM.

PREZANTIMI

Gjatë dekadës së fundit, lëvizja e hapur ka fituar një vrull të jashtëzakonshëm në sektorin e trashëgimisë kulturore, e katalizuar veçanërisht nga krijimi i Markës së Domenit Publik të Creative Commons (CC) dhe e ndikuar nga botimi novator i Problemit të Qumështores së Verdhë. Kjo ka çuar në

shfaqjen e “open GBAM”, një lëvizje që promovon qasjen e hapur, ndarjen dhe ripërdorimin e koleksioneve të institucioneve të trashëgimisë kulturore në mjedisin dixhital. Anketa e Open GBAM, e redaktuar nga Andrea Wallace dhe Douglas McCarthy, dëshmon këtë përparim dhe regjistron institucionet që publikojnë hapur imazhe dixhitale të artikujve në koleksionet e tyre. Në CC ne preferojmë termin "kulturë e hapur" mbi GBAM të hapur, ku "GBAM" do të thotë galeri, biblioteka, arkiva dhe muzeume. Kultura e hapur jo vetëm që është më e kuptueshme (ajo nuk përfshin një akronim), por është edhe më e gjerë pasi parashikon ndarjen e hapur të trashëgimisë kulturore si një përvojë pjesëmarrëse në një sistem që përfshin GBAM-të, por edhe përdoruesit e tyre, komunitetet e tyre, subjektet tregtare dhe institucionet e sektorit jofitimprurës, si dhe shoqërinë në tërësi. Thënë kështu, ne përdorim akronimin GBAM në këtë dokument për t'iu referuar kolektivisht institucioneve të trashëgimisë kulturore. Dy arsye mund të shpjegojnë këtë entuziazëm të freskët: (1) po kuptohet gjithnjë e më shumë se misioni i institucioneve të trashëgimisë kulturore për të ofruar qasje në koleksione përputhet plotësisht me idealin "e hapur" të qasjes së lirë dhe të pakufizuar në dije dhe kulturë dhe; (2) në mënyrë që të mbeten të rëndësishme për audiencën e shekullit të 21-të, GBAM-të e dinë se duhet të shfaqin një prani të fortë në internet, si dhe të ofrojnë mjetet që përdoruesit të angazhohen në mënyrë interaktive dhe jo tradicionale me koleksionet. Ndërsa këto hapa janë të jashtëzakonshëm, në realitet vetëm një pjesë e vogël e GBAM-ve të botës ndajnë koleksionet e tyre hapur: një vlerësim e vendos këtë fraksion në më pak se 1%. Shumica dërrmuese vazhdojnë të përballen me një mori pengesash për të përqafuar qasjen e hapur dhe, si pasojë, për të kontribuar plotësisht në shoqëri më të barabarta, të ndryshme dhe të arritura. Në këtë dokument, ne i shqyrtojmë këto pengesa për kulturën e hapur në mënyrë që të fitojmë një kuptim më të qartë të mbështetjes që Creative Commons mund t'u ofrojë institucioneve që dëshirojnë të nisin udhëtimet e tyre drejt hapjes dhe ndarjes më të mirë të trashëgimisë kulturore. Ky dokument vjen nga vlogu i CC Open Culture VOICES, një seri intervistash nga ekspertë në lëvizjen e kulturës së hapur. Emrat, titujt, përkatësitë dhe vendet e të gjithë ekspertëve janë renditur në fund të këtij dokumenti për referencë. Ai gjithashtu tërheq dhe citon drejtpërdrejt nga Barrierat për Qasjen e Hapur · Open GBAM (pjesë e "Drejt një Deklarate mbi Qasjen e Hapur për Trashëgiminë Kulturore") nga Andrea Wallace. Bazuar në hulumtimet e mëparshme (shih listën në fund të këtij raporti nën Burimet dhe leximin e mëtejshëm) dhe përmes konsultimeve dhe dëgjimit të ekspertëve të fushës, ne kemi identifikuar tre grupe kryesore të barrierave: paratë, njerëzit dhe politikën. Ky raport mund të jetë me interes për anëtarë të Rrjetit Global të CC, komunitetit të kulturës së hapur / komunitetit të hapur GBAM, praktikuesve të GBAM, politikëbërësve dhe të gjithë atyre që janë të interesuar të mbështesin qasjen e hapur dhe ndarjen më të mirë të trashëgimisë kulturore në mbarë botën.

Andrea Wallace, GBAM e hapur kritike: Drejt qasjes së hapur [të përshtatshëm] për trashëgiminë kulturore, 2020.

Fragmentet e vlog-ut janë redaktuar për shkurtësi, rrjedhshmëri dhe koncizitet

PARATË

MUNGESA E BURIMEVE FINANCIARE

Siç theksuan ekspertët, hapja është e shtrenjtë. Nga pajisjet e dixhitalizimit tek infrastruktura, deri te përgatitja dhe menaxhimi i të dhënave, si dhe proceset dhe rrjedhat e punës së licencimit dhe menaxhimit të të drejtave, kostot shtohen. Me shumicën e GBAM-ve që vuajnë nga financimi i pamjaftueshëm dhe buxhetet e sforcuara operative, mungesa e mjeteve financiare është një nga barrierat kryesore për ruajtjen e qëndrueshme të koleksioneve të hapura.

Çka thonë ekspertët:

Andrea Wallace: “Dixhitalizimi është i shtrenjtë dhe mund të varet nga kostot e teknologjisë, punës, ekspertizës, infrastrukturës dixhitale të brendshme dhe të jashtme, si dhe ruajtjen, preservimin dhe menaxhimin e saj. Këto kosto janë të vazhdueshme dhe kërkojnë investime të konsiderueshme për të vazhduar me përparimet në teknologjitë dhe format e reja të angazhimit. Me zvogëlimin e rrjedhave të financimit, GBAM-të hezitojnë të heqin dorë nga çdo të ardhur (qoftë e vogël) që mund të mbështesë programet e dixhitalizimit, përfshirë licencimin.

Jonathan Hernandez: “Një nga këto pengesa është financimi. Burimet financiare janë të rëndësishme për të mbështetur projektet e dixhitalizimit, sepse ky proces përfshin gjithashtu përgatitjen dhe menaxhimin e të dhënave, si dhe mbajtjen e një pranie dixhitale, të gjitha këto mund të jenë të kushtueshme, veçanërisht për GLAM-të më të vogla me burime të pamjaftueshme. Përveç kësaj, disa institucione ndonjëherë kanë frikë se botimi i koleksioneve mund të përfundojë duke prekur disa modele biznesi”.

Patricia Diaz Rubio: “Konteksti kilian nuk është shumë i ndryshëm nga pjesa tjetër e vendeve të Amerikës Latine ku burimet për GBAM dhe praktikuesit e tyre janë shumë të kufizuara; Projektet e dixhitalizimit, shpërndarjes dhe qasjes së hapur janë shumë të vështira për t'u zhvilluar në këto kushte.”

Julia Pagel: “Na mungojnë qartë [...] burimet për të zhvilluar, përditësuar dhe ndërtuar infrastrukturën e nevojshme për të mbështetur hapjen e GBAM-ve.”

Neal Stimler: “Ekziston një perceptim i rremë se GBAM i hapur është një projekt dhe jo një program i vazhdueshëm që kërkon aktivizim të vazhdueshëm, investime financiare dhe punë nga institucioni për të qenë i suksesshëm. Open GBAM nuk është një iniciativë një herë "vendos dhe harro". Planifikoni për të ardhmen e programit tuaj të hapur GBAM në fillim dhe përgatituni t'i kushtoni burime, kohë dhe njerëz të rregullt, shëndetit dhe qëndrueshmërisë së tij të vazhdueshme.”

FRIKA NGA HUMBJA E TË ARDHURAVE DHE NGA PËRDORIMI PA PAGESË

QËNDRUESHMËRIA FINANCIARE

Shkurtime buxhetore, rialokimi i burimeve dhe niveli i përgjithshëm i ulët i financimit për sektorin kulturor kontribuojnë në situatën e rëndë financiare të shumë GBAM-ve. Disa janë nën presion të jashtëzakonshëm për të gjeneruar të ardhura në mënyrë që të mbeten në aktivitet. Shumë përdorin licencimin e përmbajtjes së dixhitalizuar në koleksionet e tyre, madje edhe materiale në domenin

publik, si një mënyrë për të siguruar qëndrueshmëri financiare. Megjithatë, sipas ekspertëve dhe shumë studimeve⁴, modelet tradicionale të licencimit nuk janë me kosto efektive dhe përfundojnë duke shteruar burimet.

Çka thonë ekspertët:

Douglas McCarthy: "Që nga pandemia COVID-19, edhe më shumë se më parë, ka një presion financiar në rritje ndaj institucioneve për të gjeneruar të ardhura nga koleksionet e tyre dixhitale, qoftë në domenin publik ose në të drejtat e autorit."

Katie Eagleton: "Është shumë, shumë e vështirë për institucionet që të heqin dorë edhe nga shuma mjaft të vogla të të ardhurave nëse gjendja e tyre financiare do të thotë se ata vërtet kanë nevojë për këtë dhe mbështeten në të."

Neal Stimler: "Ekziston një besim i rremë se iniciativat e hapura GBAM pengojnë pjesëmarrjen institucionale dhe pengojnë të ardhurat. Programet e hapura GBAM rrisin angazhimin dhe mund të mundësojnë lloje të reja të gjenerimit të të ardhurave përmes partneriteteve të bashkëpunimit dhe zhvillimit të produkteve të reja që mbështesin ekzistencën dhe shërbimin e vazhdueshëm të institucionit ndaj palëve të tij të interesuara."

Alwaleed Alkhaja: "Një nga çështjet që kemi me hapjen e GBAM është balancimi i interesave tregtare me nevojat publike. Pra, institucionet duhet të mendojnë për qëndrueshmërinë, se si të mos kenë domosdoshmërisht fitime, por të paktën të mbulojnë kostot."

Mariana Ziku: "Në të kaluarën [barrierat] lidheshin më shumë me shqetësime të tilla si humbja e fitimit për shfrytëzimin komercial të të drejtave mbi koleksionet fizike apo monetizimi i arkëtimeve për të rritur drejtpërdrejt të ardhurat. Megjithatë, kjo kryesisht nuk është kështu tani, sepse këto strategji nuk kanë krijuar shumë të ardhura të paktën për trashëgiminë dixhitale dhe shumicën e institucioneve kulturore."

Dafydd Tudur: "Një pengesë tjetër e perceptuar është se [GBAM-të] po humbasin mundësitë për të gjeneruar të ardhura nga koleksionet. Ne duhet të shqyrtojmë me kujdes se cila është kostoja e vërtetë e komercializimit të koleksioneve; kostoja për ne si organizata. Dhe gjithashtu: cili është fitimi neto i realizuar prej tyre. Dhe më pas, pasi t'i shqyrtojmë ato gjëra, duhet të marrim parasysh vlerën që i kushtojmë marrjes së rrugës tjetër dhe të qenit të hapur, dhe se si krahasohen të dyja. Shpesh do të zbulojmë se përfitimet e të qenit i hapur me koleksionet tejkalojnë nivelin e investimit dhe koston, dhe fitimin e bërë përfundimisht nga gjenerimi i të ardhurave, shitja dhe kontrolli i përdorimit të koleksioneve që përndryshe mund të ishin të hapura."

Merete Sanderhoff: "Kohët e fundit kam dëgjuar një citim nga një aktivist mjedisor i quajtur Gus Speth [...] Ai përmendi diçka në lidhje me barrierat kryesore për zgjidhjen e krizës klimatike dhe tha: "Epo, dikur mendoja se problemet e mëdha që kemi është humbja e biodiversitetit dhe kolapsi i ekosistemit [...]’ por ai kishte arritur në përfundimin se problemet e vërteta janë egoizmi, lakmia dhe apatia [...]."

Për sektorin e trashëgimisë kulturore, disa nga të njëjtat gjëra po pengojnë zhvillimin e mirë. Kjo nuk do të thotë në asnjë mënyrë se institucionet e trashëgimisë kulturore janë egoiste ose lakmitare, por ne po jetojmë nën disa struktura ekonomike shumë të ngurta që na detyrojnë të fitojmë para nga përdoruesit tanë, ndërsa mendoj se trashëgimia kulturore ka vlerë shumë më të madhe si një burim i hapur. Por ne e përkufizojmë vlerën në terma monetare në vend që të shikojmë llojet e tjera të vlerës dhe ndikimit.

Simon Tanner: "Ekziston edhe gabimi i të ardhurave të humbura."

Martine Denoyelle: "Ka shumë [barriera] në shumë nivele. Do të theksoja veçanërisht aspektin financiar, d.m.th., frikën e humbjes së të ardhurave nga shitja e riprodhimeve. Megjithatë, ne e dimë nga përvoja se pjesa e burimeve të krijuara nëpërmjet pagesës së imazheve është e vogël dhe shpesh nuk mbulon kostot e stafit të përhershëm të menaxhimit të të drejtave të imazhit. Në vitin 2019, në Francë, një raport i Cour des Comptes [Gjykata e Auditimit] theksoi se shitja e riprodhimeve "nuk përfaqëson një interes të rëndësishëm për muzetë". Prandaj ky është gjithnjë e më pak një argument i vlefshëm."

Stéphane Chantalat: "[Një pengesë është] ideja e fortë se shitja e imazheve mund të përbëjë një burim të vazhdueshëm dhe të qëndrueshëm të ardhurash që mund të balancojë kostot e konsiderueshme të dixhitalizimit dhe fotografimit të artikujve. Shpesh, ky është një keqkuptim i cili kërkon, një analizë paraprake shumë të detajuar të ardhurave potenciale të krijuara nga shitja e imazheve si dhe një projektion i përdorimit të tyre të mundshëm në botime, ekspozita etj. Çmimi i blerjes publike, e cila shpesh është e ndaluar, veçanërisht për amatorët, studentët dhe studiuesit, gjithashtu kufizon shpërndarjen e projekteve hulumtuese ose botimeve të cilat do të bënin të mundur shfaqjen e pjesëve të tëra të koleksioneve shpesh të padukshme."

MBYLLJE KONTRAKTUALE

Siç e kemi parë, dixhitalizimi dhe shpërndarja me qasje të hapur sjell kosto shumë të larta. Ekspertët shqetësohen se shumë GBAM zgjedhin të hyjnë në marrëveshje kontraktuale me entitete fitimprurëse (platforma online, botues komercialë, agjenci licencimi imazhesh dhe biblioteka, etj.) që përballojnë kosto të tilla. Më shpesh sesa jo, marrëveshje të tilla përfshijnë klauzola kufizuese që pengojnë GBAM-të të lëshojnë koleksionet e tyre në qasje të hapur si pjesë e strategjisë së kthimit të investimit të këtyre partnerëve të palëve të treta.

Çka thonë ekspertët:

Philippe Rivière: "Një tjetër pengesë është se sa shumë institucione ende i shpërndajnë të dhënat e tyre përmes agjencive fotografike ose bankave të imazhit që paguajnë për qasje në përmbajtje të caktuar. Në Francë, ne jemi ende në këtë fazë. Pavarësisht progresit të rëndësishëm të bërë nga institucionet apo agjencitë fotografike, ajo mbetet barriera e dytë që duhet hequr në Francë."

Andrea Wallace: “Për shkak të kostove të dixhitalizimit, GBAM-të ndonjëherë krijojnë partneritete ekskluzive me kompanitë që ofrojnë shërbime dixhitalizimi dhe komercializimi. Ndërsa GBAM-të zakonisht marrin kopje si pjesë e marrëveshjes, kontratat e partneritetit dhe pretendimet për të drejtat e pronësisë intelektuale të palëve të treta zakonisht i ndalojnë GBAM-të që t'i lëshojnë këto kopje nën kornizat e qasjes së hapur.”

Martine Denoyelle: “Në Francë, ne kemi një konfigurim të veçantë për menaxhimin e imazheve të koleksionit, të centralizuar me një ent publik të krijuar për të bashkuar burimet e muzeve, veçanërisht në aspektin e fushatave fotografike: Réunion des Musées nationaux Grand Palais, i cili tregon foton koleksionet e shumë muzeve. Të ardhurat nga shitja e imazheve nga agjencia fotografike bien çdo vit dhe nuk mund të konsiderohen të rëndësishme në buxhetin e përgjithshëm; por sistemi, i bazuar në kontratat shumëvjeçare midis njësisë dhe muzeve, aktualisht po i pengon gjërat të evoluojnë: sipas mendimit tim, kjo është barriera kryesore në Francë”

PËRFITIMI PA AUTORIZIM

Për më tepër, shumë institucione janë përgjithësisht të kujdesshëm në lidhje me qasjen e hapur që mundëson përdorime komerciale dhe "përfitim pa autorizim". Ky kujdes, siç theksoi Heidi Raatz gjatë procesit të rishikimit, shpesh paraqitet si një justifikim për GBAM-të që lëshojnë vetëm riprodhime imazhesh me rezolucion të ulët ose cilësi më të ulët për qasje të hapur. Andrea Wallace ka theksuar se GBAM-të kanë frikë se lejimi i kujtdo që të përdorë ose ripërdor riprodhimet dixhitale për çfarëdo qëllimi do të inkurajojë shfrytëzimin e padrejtë komercial të koleksioneve. Megjithatë, kur bëhet fjalë për materialet në domenin publik, përdorimi komercial është i ligjshëm dhe në fakt në frymën e ligjit të së drejtës së autorit.

Çka thonë ekspertët:

Andrea Wallace: “Frika se lëshimi i zëvendësuesve dixhitalë në domenin publik do t'u mundësojë bibliotekave komerciale të fotografive të lëvizin pa pagesë në përpjekjet e GBAM-ve janë legjitime dhe tashmë po ndodhin. Kjo praktikë është e ligjshme për shkak të statusit të domenit publik të të dhënave.”

HUMBJA E TË ARDHURAVE NGA VIZITAT NË VEND

Shumë GBAM do të shmangin qasjen e hapur dixhitale bazuar në frikën se kjo do të zvogëlojë shitjet e biletave për vizitat fizike dhe rritjen e dyqaneve të dhuratave, duke çuar në një humbje të të ardhurave.

Çka thonë ekspertët:

Biyanto Rebin: “Pengesja më e madhe e lëvizjes së hapur GBAM është keqkuptimi i vetë lëvizjes. Shumë institucione mendojnë se kur hapin koleksionin e tyre, shkalla e vizitave do të bjerë njëkohësisht. Publiku nuk do të vijë më për të vizituar institucionin e tyre. Megjithatë, disa studime dëshmojnë të kundërtën, duke hapur koleksionin e tyre, vizibiliteti i institucioneve po rritet dhe kjo ndikon në shkallën e vizitave.”

George Oates: “Ka mungesë interesi për ndarjen dixhitale. Disa organizata janë ende duke u dhënë përparësi vizitave fizike mbi ndërveprimet dixhitale.”

Andrea Wallace: “GBAM-të pa programe me qasje të hapur ndonjëherë referojnë hyrjen falas në vend si një kompensim dhe justifikim për vendosjen e tarifave të licencimit. Këto GBAM e shmangin këtë praktikë me GBAM të hapura që ngarkojnë tarifa të larta hyrjeje si dëshmi se pse programi i qasjes të hapur është i mundur. Megjithatë, të dhënat sugjerojnë se shumica e muzeve dhe galerive që lëshojnë koleksione sipas kornizave të qasjes të hapur paguajnë tarifa nominale ose ofrojnë hyrje falas në vend (të dhënat përjashtojnë bibliotekat dhe arkivat pasi ato zakonisht ofrojnë hyrje falas).

4 Shih p.sh. (Tanner 2004; Ballon dhe Westermann 2006; Allen 2012; Crews dhe Brown 2010; Kelly 2013; Koleksionet Trust 2015; Kapsalis 2016; Denoyelle, Durand, Daniel dhe Doukaridou-Ramantani 2018).

5 Në këtë pikë, shih Recitalin 49 të Direktivës së BE-së 2019/1024 për të Dhënat e Hapura dhe Ripërdorimin e Informacionit të Sektorit Publik (Direktiva e të Dhënave të Hapura): “...Kur një e drejtë ekskluzive lidhet me dixhitalizimin e burimeve kulturore, një Një periudhë e caktuar ekskluziviteti mund të jetë e nevojshme për t'i dhënë partnerit privat mundësinë për të rikuperuar investimin e tij...”

6 Për një shpjegim në kontekstin e klauzolës jo-tregtare të licencave CC, shih Interpretimi jokomercial - Creative Commons.

KAPACITETI NJERËZOR, NJOHURITË DHE AFTËSITË

Hapja kërkon kapacitet dhe burime të konsiderueshme njerëzore, njohuri dhe aftësi. Për shembull, teknologjitë dixhitale kërkojnë aftësi të përkushtuara të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit, të tilla si përvoja e përdoruesit, analiza e të dhënave, menaxhimi i të dhënave për të dhëna, zhvillimi i softuerit, etj. Mungesa e tyre mund të tingëllojë zhgënjyese për shumë iniciativa të kulturës së hapur. Po kështu, menaxhimi i të drejtave të autorit shpesh kërkon ekspertizë ligjore që është e vështirë për t'u qasur, e shtrenjtë ose të dyja. Ky është një nga motivimet kryesore për Certifikatën CC GBAM, e cila synon të ndërtojë kapacitetin e praktikantëve për çështje që lidhen me të drejtën e autorit, licencimin e hapur dhe përfitimet dhe sfidat e hapjes së koleksioneve GBAM.

Çka thonë ekspertët:

Larissa Borck: "E drejta e autorit mund të perceptohet si vërtet e ndërlikuar dhe gjithashtu kërkon shumë energji dhe burime nga organizatat dhe profesionistët për të fituar më shumë aftësi dhe kompetencë."

Douglas McCarthy: "Open GBAM kërkon burime, ekspertizë dhe investime në menaxhimin e të drejtave dhe të drejtat e autorit, të cilat janë komplekse."

Céline Chanas: “Çështjet e trajnimit dhe kompetencave mund të jenë kufizuese. Në ekipin e muzeut nuk kishim profilet dhe kompetencat e nevojshme për realizimin e një projekti të tillë.”

Stacy Allison-Cassin: “Burimet janë vërtet një sfidë e madhe dhe burimet nuk janë vetëm paratë, por njerëzit dhe njohuritë. Kështu që ju mund të dëshironi të merrni pjesë në iniciativat e hapura GBAM, por ju mungojnë njohuritë në institucionin tuaj për të qenë në gjendje të kuptoni se si të përdorni licencat CC, si të integroni licencimin brenda një depoje ose si të aplikoni metadatat e duhura për t'u siguruar që keni licencat e duhura në materialet tuaja. Ne e dimë se është relativisht e lehtë dhe e lirë edhe në disa mënyra për të dixhitalizuar, por është shumë më intensive për të aplikuar meta të dhënat e duhura, për të ofruar trajnime të stafit dhe për të pasur në dorë ata njerëz që mund të bëjnë punën.”

Medhavi Gandhi: “Ka një pengesë për profesionistët që të kuptojnë GBAM-in e hapur si një proces, si një vlerë. Vitet e fundit dhe veçanërisht gjatë dy viteve të fundit të pandemisë, GBAM-të kanë filluar të rekrutojnë njerëz me prejardhje profesionale dixhitale. Pra, pengesa është më shumë se kush do ta bëjë, a kemi aftësitë e duhura? A kemi punësuar si duhet? Kë të punësojmë për ta bërë këtë?”

Kristina Petrasova: “Mungesa e burimeve në shkathtësitë arsimore dhe teknologjike dhe prioritetet e menaxhimit institucional për t'u hapur janë barrierat e tjera që realisht mund të trajtohen në të ardhmen e afërt.”

George Oates: "Sigurisht që ka nevojë për katalogimin e materialeve të dixhitalizuara përpara se ato të mund të ndahen dhe kjo është një çështje kohe dhe burimesh."

Julia Pagel: “Na mungojnë qartë burimet: burimet njerëzore, njerëz që mbështesin kalimin në një muze të hapur, njerëz që krijojnë, mbajnë dhe zhvillojnë lidhje me komunitetet e tyre, burime për transformimin organizativ në një organizatë të shkathët; dhe shumë e rëndësishme, burimet për ndërtimin e kapaciteteve për të fituar njohuri dhe aftësi të nevojshme për kërkesat e reja dhe për të mësuar se si të drejtoni në mënyrë efektive ndryshimin.”

Josée Plamondon: “Është e nevojshme të inkurajohet përvetësimi i njohurive të reja si certifikimi CC ose të inkurajohet reperkusioni i kësaj njohurie dhe praktikat e reja të hapjes midis profesionistëve të ndryshëm të kulturës dhe teknologjisë së informacionit. Kjo pikë është thelbësore sepse bëhet fjalë për përmirësimin e individëve, njohurive dhe praktikave.”

Andrea Wallace: “Për shumë institucione, mungesa e ekspertizës apo teknologjisë dixhitale e bën të pamundur pjesëmarrjen e hapur në GBAM. Edhe GBAM-të me mbështetje dixhitale vërejnë vështirësi për të mbajtur hapin me një zonë që evoluon kaq shpejt.

Stéphane Chantalat: "Një tjetër frenim i mundshëm mund të jetë shqetësimi i lidhur me mosnjohjen e të drejtave të imazhit dhe rrjedhimisht të statusit të tyre. Është një punë me durim që kërkon trajnim, ndihmë ligjore dhe ndihmën e specialistëve, veçanërisht ikonografëve."

PENGESAT INTELEKTUALE: FRIKA NGA HUMBJA E KONTROLLIT DHE NGA KEQPËRDORIMI

Institucionet e trashëgimisë kulturore nuk janë gjithmonë më të rrezikuara. Në fakt, duket se ka një konservatorizëm të rrënjosur në sektor, ku vendimmarrësit e GBAM (brenda ose jashtë institucioneve) janë të shënuar nga mendësi tradicionaliste që e shohin qasjen e hapur si rrezik. Kjo nga ana tjetër

shkakton detyrime të përceptuara (shpesh të pabaza) dhe strategji të dobëta të menaxhimit të rrezikut që nuk njohin realitetet e reja të botës dixhitale. Shqetësimet rreth mungesës së praktikave të duhura të menaxhimit të rrezikut mbeten të rëndësishme në një kuptim më të gjerë (rreziqet shëndetësore, reputacioni organizativ, etj.) Kjo kërkon ndryshim të sjelljes të udhëhequr nga përpjekjet e koordinuara të avokimit.

FRIKA NGA KEQPËRDORIMI

Një frikë tjetër e përhapur është se keqpërdorimi do të ndikojë negativisht në institucionin, reputacionin e tij ose vetë koleksionin.

Çfarë thonë ekspertët:

Maja Drabczyk: “Shumë shpesh e shohim veten si kujdestarë, si mbrojtës të koleksioneve. Të qenit i frikësuar se ato mund të keqpërdoren na pengon të përfshihemi në bashkëpunime të reja për të parë dhe njohur mundësi të reja [...] kjo na pengon të rritemi. Ne duhet të shtojmë aftësi të reja në sektorin tonë dhe ta shohim veten si lehtësues, si ekspertë ose thjesht profesionistë të gatshëm për t'u angazhuar në një sërë dialogësh, duke qenë sinqerisht të interesuar për nevojat e palëve tona të interesuara dhe duke u siguruar që nëpërmjet veprimeve tona t'i përgjigjemi vërtet nevojat e tyre dhe ne i ndihmojmë ata të rriten. Ne i ndihmojmë ata të formojnë mendësi, i ndihmojmë të edukojnë dhe i ndihmojmë të argëtohen.”

Philippe Rivière: “Ka ende shumë pengesa për hapjen e GBAM-ve. Barriera e parë janë mendësitë. Është e nevojshme të bindësh njerëzit se hapja e të dhënave nuk do të thotë t'i japësh askujt. Çdokush është qytetar si gjithë të tjerët, janë të dhëna publike, por mbi të gjitha, është e nevojshme të qetësohen njerëzit se përdorimi i tyre nuk do të kundërshtojë misionet e shërbimit publik të institucionit, por përkundrazi se ne do të japim pushtet, për të dhënë njohuri për qytetarët.”

George Oates: “Ka një nervozizëm rreth mundësisë që disa nga gjërat që po ndani mund të keqpërdoren ose keqtrajtohen edhe nëse janë në domenin publik. Ndërsa po eksplorojmë disa territore të reja rreth asaj se çfarë do të thotë në të vërtetë domeni publik dixhital, ai thjesht do të testohet me përdorim, kështu që është emocionuese. Shpresoj se nuk është një qëndrim i frikshëm.

MUNGESA E NJOHURIVE, KONSERVATIZMI DHE MOSPËLQIMI I RREZIKUT

Një pengesë tjetër është një kombinim i neverisë ndaj rrezikut dhe mungesës së njohurive për kërcënimet dhe përfitimet reale të qasjes së hapur në përmbajtjen e trashëgimisë kulturore.

Çfarë thonë ekspertët:

Melissa Terras: “Shpesh njerëzit nuk e kuptojnë plotësisht mesazhin ose nuk e kuptojnë se çfarë po ndodh dhe vendosen barriera nga komitetet, nga menaxhmenti, nga bordet, nga financuesit, nga politikanët. Niveli i "jo" mund të jetë nga lart poshtë.”

Medhavi Gandhi: “Problemi më i madh është shkrim-leximi dixhital rreth tij. Shumë herë në institucione, ka mungesë të qartësisë se kush do të marrë vendimin për t'u hapur, dhe çfarë hapje, kush do të përfshihet dhe çfarë lloj vendimmarrjeje do të jetë.”

Julia Pagel: “Aktualisht, struktura organizative e muzeve shpesh nuk lejon një menaxhim të shkathët dhe fleksibël, si dialogu i brendshëm i vendosur mes stafit dhe hierarkia e sheshtë në vendimmarrje. Por këta janë përbërësit bazë të GBAM-it të hapur. Open GBAM do të thotë guxim për të provuar gjëra të reja, qasje të reja dhe për të rrezikuar dështimin. Nëpërmjet dështimit ne mësojmë ta bëjmë atë më të mirë. Por mendësia dhe strukturat e financimit në dhe në muze janë ende shumë të rrënjosura në strukturat tradicionale, kështu që ne duhet të përballemi me një rezistencë ndaj ndryshimit, gjë që është krejtësisht normale, sepse ne njerëzve nuk na pëlqen të ndryshojmë.”

Josée Plamondon: “Në një nivel strategjik, pengesat kryesore janë modelet e të menduarit dhe vlerave nga epoka industriale. Kjo është një ekonomi e njohurive e bazuar në mbajtje, dhe ne po shkojmë drejt bashkimit të burimeve dhe bashkëpunimit [...] Ne duhet të kemi një ndryshim në strukturë, në procese dhe në role. Si do t'i përfshijmë të gjithë lojtarët në organizatë? Si do t'i mobilizojmë ata drejt një pjekurie informacioni ku të gjithë kontribuojnë në prodhimin e informacionit dhe ndarjen e njohurive?”

Ariadna Matas: “Ka ende shumë institucione për të cilat argumentet teorike, madje edhe praktike apo morale nuk janë një arsye e mjaftueshme për të bërë edhe atë ndryshim. Pastaj pyes veten nëse nuk duhet të ketë një shtytje më të fortë, më drastike dhe më të koordinuar nga përdoruesit, në mënyrë që ata që i rezistojnë këtij ndryshimi të mos kenë zgjidhje. [Përdoruesit] janë në fund të fundit ata që vuajnë pasojat. Pa njëfarë denoncimi të kësaj praktike të keqe, ata që vendosin pengesa për ripërdorim mund të vazhdojnë ta bëjnë këtë sikur të mos ketë ndodhur asgjë, pa u vënë në dyshim, sikur të ishte pjesë e status quo-së, gjë që më duket shumë problematike. Status quo duhet të jetë lejimi i ripërdorimit pa kufizime.”

Douglas McCarthy: "Një pengesë e madhe është diçka që unë e quaj "fuqia e status quo-së". Kjo do të thotë, para së gjithash, neveri ndaj rrezikut dhe ngurrim ndaj ndryshimit. Muzetë priren të jenë institucione mjaft konservatore për një sërë arsyesh të mira.”

Patricia Diaz Rubio: "Ju gjithashtu duhet të përballeni me perceptimet dhe ngurrimin e praktikuesve të GBAM për atë se çfarë do të thotë me të vërtetë qasjes së hapur dhe sa i dobishëm mund të jetë zhvillimi i këtij lloji të projektit."

PËRMBAJTJE TRADICIONALE E NDJESHME DHE AUTOKTONE

Përtej të drejtës së autorit, duhet të merret parasysh edhe trajtimi etik, i respektueshëm dhe i barabartë i materialeve të ndjeshme ndaj kulturës, siç janë shprehjet tradicionale kulturore të popujve autoktonë dhe komuniteteve lokale. Mungesa e vetëdijes dhe kuptimit të nevojës për një qasje të respektueshme dhe të kujdesshme për hapjen e koleksioneve mund të përbëjë kështu një formë tjetër pengese për ndarjen më të mirë të trashëgimisë kulturore. Siç deklaruan Victoria Heath dhe Scann në

blogun CC: "Open GLAM nuk ka të bëjë vetëm me ndarjen e trashëgimisë kulturore duke respektuar ligjin e të drejtës së autorit, por edhe se si ta bëjmë atë me më shumë përgjegjësi, bashkëpunim dhe barazi."

Çfarë thonë ekspertët:

Alwaleed Alkhaja: "Në gjithë globin [një] pengesë ose pengesë për të hapur GBAM janë çështje të ndjeshmërisë. GBAM-të duhet të mendojnë nëse vendosja e përmbajtjes në internet, duke e hapur atë, shkakton ndonjë problem nga këndvështrimi i ndjeshmërisë."

Andrea Wallace: "Dixhitalizimi shpesh inkuadrohet si një akt neutral dhe një metodë e dëshirueshme e dokumentimit të koleksioneve për qëllime të ndryshme. Megjithatë, një akt dixhitalizimi shkakton automatikisht ligjet e pronësisë, kontratave dhe pronës intelektuale që mund të zgjerojnë sistemet e kontrollit, dëmtimit dhe nxjerrjes në versionet dixhitale të manifestimeve kulturore dhe njohurive ose identiteteve që ato mbajnë."

Mariana Ziku: "Mund të ketë frikë nga humbja e cilësisë apo frika të tjera që lidhen me misionin financiar të institucionit. Megjithatë, ka më shumë vlerë në zgjerimin e kapacitetit dhe aftësisë për zhvillim gjithëpërfshirës dhe të qasshme sesa të shmangeni pasi ka praktika efikase që merren me këto çështje, gjithashtu me të drejtat dhe hapjen e të dhënave, për shembull parimet CARE. Pra, ka mënyra për të kapërcyer barrierat dhe për t'i zgjidhur ato dhe në fund hapja e trashëgimisë kulturore dhe aplikimi i GBAM-it të hapur është praktikim i kulturës siç është bërë shpesh gjatë gjithë epokave."

Marco Rendina: "Në GLAM-in e hapur, ne kemi disa rreziqe dhe jo barriera reale. Nëse lëmë mënjanë të drejtën e autorit, natyrisht, që është një vrasës i vërtetë i bisedave, rreziku kryesor që shoh për GLAM-in e hapur është një rrezik etik dhe është të lejojmë që përmbajtja të shfrytëzohet në mënyrë sipërfaqësore, pa pranuar origjinën e saj dhe pa u angazhuar me të. Përdorimi i materialeve të mbajtura në arkiva, muzeume dhe biblioteka, veçanërisht për qëllime tregtare, pa njohur rrënjët historike, komunitetet dhe mbi të gjitha, pa dhënë meritën e duhur atyre që lidhen me këtë përmbajtje, është fatkeqësisht një praktikë e zakonshme, veçanërisht në modë mbretëri. Moda është me të vërtetë një nga shenjat më të fuqishme vizuale të identitetit - individual si dhe të komuniteteve. Pra, ne kemi nevojë për rregulla për të kapërcyer tendencën për të "rrëmbyer dhe për të shkuar", jo duke fshehur ose mbyllur përmbajtjen, por duke e vendosur atë në kontekstin e duhur dhe duke e njohur se ka të bëjë me "ndarjen për t'u kujdesur". Kjo është mënyra e vetme për të mbrojtur përmbajtjen e hapur dhe për t'i lejuar njerëzit të shijojnë dhe të mësojnë prej saj."

FRIKË SE KRIJUESIT DËMTOHEN

GBAM të tjera mund të kenë frikë se hapja do të dëmtojë artistët dhe krijuesit.

Çfarë thonë ekspertët:

Rebecca Giblin: "Një problem tjetër i madh është se ka shqetësime se hapja e koleksioneve mund të dëmtojë krijuesit dhe artistët. Ka mënyra për ta bërë atë që mund të mos funksionojë dhe ka mënyra

për ta bërë atë që mund të jetë e dëmshme, por ka edhe mënyra që ne mund të mendojmë për këtë në mënyrë krijuese dhe mund të krijojmë ligje që në fakt funksionojnë më mirë për të gjithë, kështu që një mundësi që ju mund ta bëni gabim, nuk do të thotë se ne nuk përpiqemi ta bëjmë atë siç duhet.”

FRIKA NGA HUMBJA E KONTROLLIT

Pasiguritë që lidhen me heqjen dorë nga kontrolli janë të shumta. Siç ilustruhet në punimin Problemi i qumështores së verdhë, ka frikë rreth asaj se çfarë do të bëjnë të tjerët me koleksionet: a do të keqpërdoren veprat apo do të përdoren në kontekstin e gabuar? GBAM-të ndonjëherë e konsiderojnë veten si tempuj dhe ngurrojnë ta ndajnë, sepse kanë frikë se autoriteti i tyre do të zvogëlohet.⁸ Ata duan të vlerësohen si institucioni pritës dhe të shoqërohen me çdo përdorim të veprës si një mënyrë për të rritur dukshmërinë e tyre dhe për të rritur reputacionin e tyre. por edhe ndonjëherë për të mbajtur gjurmët e çdo përdorimi në rrjedhën e poshtme dhe për të "mbrojtur" koleksionet nga këndvështrime të ndryshme. Megjithatë, një rrezik shumë më i madh është ai që GBAM-të drejtohen duke kufizuar në mënyrë të padrejtë qasjen në koleksion dhe duke i penguar njerëzit të angazhohen lirisht, në mënyrë etike, të ndjeshme dhe thellë me ta. Frika të tilla rrezikojnë rolin e GBAM-ve si lehtësues të qasjes në njohuri, siç theksoi Shanna Hollich në procesin e rishikimit.

Çfarë thonë ekspertët:

Katie Eagleton: "Ka të bëjë me kontrollin dhe me një preferencë për të thënë se çfarë ndodh me koleksionet dhe disa prej tyre janë vërtet të rëndësishme për shkak të kërkesave etike rreth kujdesit për materiale të ndjeshme, por disa prej tyre kanë të bëjnë me njohjen e asaj se çfarë është duke u bërë me koleksionet”.

Larissa Borck: “Profesionistët dhe institucionet e trashëgimisë kulturore ndonjëherë mund ta shohin qasjen e hapur si rrezik dhe, sipas pikëpamjeve të tyre, qasja e mbyllur ose e kufizuar në të dhënat dhe koleksionet e trashëgimisë kulturore mund të jetë një mënyrë për të mbrojtur koleksionet e trashëgimisë kulturore, veçanërisht nga këndvështrime të ndryshme. Kjo është një pengesë për vlerën që mund të kenë koleksionet e trashëgimisë kulturore për komunitetet dhe shoqëritë e tyre përkatëse.”

Merete Sanderhoff: “Frika nga humbja e kontrollit është ndoshta një lloj zakoni që po pengon faktin se njerëzit atje janë të gatshëm të bëjnë të gjitha llojet e gjërave të mrekullueshme me trashëgiminë e tyre nëse ju besojmë dhe i lejojmë qasje të hapur. Ne kemi një përvojë të madhe me përdoruesit që thjesht na e mbushin mendjen me gjërat që bëjnë me koleksionin tonë të hapur në SMK [Statens Museum for Kunst].”

Andrea Wallace: “Frika rreth humbjes së kontrollit ngre barriera filozofike në lidhje me atë se kush duhet të jetë në gjendje të interpretojë ose gjenerojë njohuri rreth një koleksioni dhe për çfarë qëllimesh [...]. Frika rreth humbjes së kontrollit të një vepre dhe kontekstit të saj arsimor përmendet shpesh si arsyeja pse modelet e licencimit mbeten të nevojshme. Në këto raste, pretendimet për të

drejtat e pronësisë intelektuale përdoren gjithashtu për të mbrojtur veprën, artistin, kontekstin e saj dhe institucionin pritës.”

Dafydd Tudur: “Një shqetësim që kanë organizatat është se ata humbasin kontrollin ndaj koleksioneve nëse i lënë të hapura. Pyetja që duhet bërë këtu është: pse ndiejmë nevojën për të kontrolluar riprodhimet dixhitale të koleksioneve? Pse e ndiejmë këtë nevojë për të kontrolluar? Sepse shumë shpesh, përmbajtja dixhitale tashmë është jashtë të drejtës së autorit, kështu që zakonisht nuk është e ndjeshme apo problematike. Pra, pse mendojmë se duhet të kontrollojmë përdorimin e tij? Mendoj se një pjesë e arsyes është shqetësimi se ato po përdoren pa e ditur ne si dhe se po humbasim mundësinë për të kuptuar se si njerëzit zbulojnë, ri-përdorin dhe përdorin koleksionet në të cilat kemi investuar duke i bërë ato të disponueshme në mënyrë dixhitale. Është e rëndësishme që ne ta shohim qasjen e hapur jo si diçka që ne i bashkojmë strategjisë sonë si një shtesë periferike, por që ajo të jetë thelbësore për të gjithë mënyrën se si ne e shohim rolin tonë dhe se si ai përmbushet. Ne duhet të marrim parasysh se si krijojmë një marrëdhënie me përdoruesit tanë që na mundëson të mbledhim informacion rreth mënyrës se si përdoren koleksionet, dhe që përdoruesit e kuptojnë dhe janë të vetëdijshëm se sa i vlefshëm është ai informacion për ne, në mënyrë që të vazhdojmë të kemi qasje në më shumë koleksione në të ardhmen.”

Simon Tanner: “Ekziston gjithashtu shqetësimi se humbja e kontrollit të mënyrës së përdorimit të imazheve do të dëmtonte në një farë mënyre reputacionin e institucionit mbajtës. Pra, bëhet fjalë për misionin institucional dhe për të vendosur se çfarë ka më shumë rëndësi ndërsa ne u përgjigjemi kërkesave më të fundit të audiencës dhe publikut tonë. Më pas, ai mision do të zhvendoset më shumë në sferën dixhitale dhe disa prej këtyre politikave dhe qëndrimeve të menaxhmentit të lartë do të duhet gjithashtu të zhvendosen.”

Karin Glasemann: “Një nga pengesat më të mëdha për të hapur GBAM është një kuptim i gabuar i kontrollit. Shumë nga institucionet tona besojnë se ne duhet t'i mbrojmë koleksionet nga një lloj abuzimi ose konteksti i gabuar në të cilin ato shfaqen. Por ne duhet të kuptojmë se nëse duam që koleksionet të jenë pjesë e jetës së secilit, ne nuk mund t'i mbajmë nën kontroll. Licencat e mbyllura shpesh nuk do t'i mbrojnë koleksionet nga abuzimi, por ato gjithmonë do t'i pengojnë njerëzit e mirë të bëjnë gjëra të mira me koleksionet tona, që do të thotë se edukatorët ose entuziastët e artit do të shmangin të bëjnë projekte të mrekullueshme me koleksionet tona, sepse nuk guxojnë të bëjnë atë.”

Stacy Allison-Cassin: “Ndonjëherë ekziston një ndjenjë se bërja e gjërave në dispozicion është e dëmshme ose do të ndikojë negativisht në biznesin, si të thuash, të GBAM-it, se një pjesë e vlerës së GBAM-ve vjen nga administrimi ose mbajtja e koleksioneve unike dhe se, nëse i hapim ato koleksione për ripërdorim të papenguar, vlera jonë si organizatë mund të reduktohet. Por sa më shumë të jetë diçka e hapur, aq më shumë ndërveprim kanë njerëzit me organizatën tuaj. Problemi tjetër është se kur i mbajmë gjërat të fshehura ose pas barrierave, të tilla si licencat, ose të fshehura në faqet e internetit të organizatave më të vogla, ne nuk e kemi atë ndërveprim që mund të na nevojitet. Dhe një pjesë e barrierave vijnë nga çështjet rreth granteve ose shqyrtimi i koleksioneve që barazohen me një

lloj kapitali dhe se kapitali juaj, d.m.th. vlera e investuar në koleksionet tuaja, dëmtohet disi duke i bërë ato koleksione më të disponueshme për ripërdorim dhe se ky qëndrim ka nevojë të ndryshojë."

Melissa Terras: "Njerëzit nuk e kuptojnë pse ne duhet të japim falas burimet kryesore, të bukura dhe të mrekullueshme që kemi. Ekziston ende një ndjenjë pronësie. Ne duhet të eksplorojmë kuptime të ndryshme të vlerës rreth trashëgimisë kulturore dixhitale, se mund të mos jetë gjithmonë një transaksion financiar për të cilin njerëzit qasen në këto gjëra, por ato janë lloje të ndryshme vlerash. Pra, pengesa është me të vërtetë të kuptuarit se nuk ka shumë para në GBAM të hapur dixhitale, por ne duhet të jemi në gjendje t'i përdorim ato për mënyra të ndryshme për të inkurajuar shumë njerëz të angazhohen dhe të inkurajojmë qasjen."

7 Jonathan Hernandez e vuri në dukje këtë në një email

shkëmbim.

8 Shih, p.sh., The Museum: A Temple or the Forum, Duncan Cameron, 1971. <https://www.elmuseotransformador.org/wp-content/uploads/2021/06/The-Museum-A-Temple-or-theforum.pdf>

Politikat vendimarrëse

SISTEME TË VJETRA DHE KOMPLEKSE TË SË DREJTËS SË AUTORIT

E drejta e autorit shpesh ngarkohet me pengimin e GBAM-ve që dëshirojnë të digjitalizojnë koleksionet e tyre dhe ta bëjnë përmbajtjen të disponueshme hapur. E drejta e autorit është regjimi kryesor ligjor që rregullon mënyrat e shumta në të cilat krijimtaria mund të prodhohet, shpërndahet, ndahet, riprodhohet dhe transformohet. Prandaj është thelbësore për dixhitalizimin dhe vënien në dispozicion të kulturës në internet. Rregullat e së drejtës së autorit shpesh mund të përcaktojnë se çfarë mund të vendoset në internet, nga kush dhe për çfarë qëllimesh.

Si pasojë, siç theksohet në dokumentin e politikave të CC-së, "Drejt ndarjes më të mirë të trashëgimisë kulturore - një axhendë për reformën e të drejtës së autorit", ligjet e të drejtave të autorit janë komplekse dhe shpesh të paqarta, ndryshojnë shumë nga vendi në vend dhe kryesisht kanë hasur në problem për të vazhduar avancimin me teknologjinë e re në epokën dixhitale dhe si rezultat janë të vjetruara. GBAM-të janë shpesh në errësirë për atë që mund të bëjnë ligjërish për shkak të pasigurive që përshkojnë peizazhin e të drejtave të autorit, duke e bërë të vështirë për ta navigimin e çështjeve rreth: • të drejtave — kush i zotëron ato dhe sa kohë zgjasin; • përjashtime dhe kufizime — cilat aktivitete mund (ose nuk mund) të kryhen pa leje të qartë; • domeni publik — çfarë përdorimesh falas mund të bëhen me materialet e domenit publik.

Për shembull, përcaktimi nëse një vepër mbrohet nga e drejta e autorit ose është në domenin publik mbarëbotëror mund të kërkojë orë të tëra kërkimi, biseda të shumta dhe dokumentacion të përpiktë. "Pastrimi" i të drejtave, një proces me anë të të cilit institucionet hulumtojnë statusin e të drejtës së autorit të një vepre dhe negociojnë lejen e përdorimit dhe ripërdorimit me mbajtësit e të drejtave,

vazhdon të dëmtojë përpjekjet e kulturës së hapur, veçanërisht kur koleksionet përfshijnë vepra pa autorë, vepra pa të drejtë autori, mbajtësit e të drejtave të cilave janë të panjohur ose të pamundur për t'u gjetur. Kjo po çon në atë që disa e quajnë "vrime e zezë e shekullit të 20-të".

Çfarë po thonë ekspertët:

Ariadna Matas: "[Një pengesë është] një peizazh mjaft kompleks legjislativ që e bën të vështirë përcaktimin nëse diçka është në domenin publik ose marrjen e të drejtave të nevojshme."

Jonathan Hernandez: "Një sfidë tjetër janë ligjet komplekse të së drejtës së autorit, ndaj është e rëndësishme të kemi një kuptim të përgjithshëm se si ato zbatohen për vepra të veçanta ose nëpër juridiksione. Injorimi i këtyre çështjeve mund të krijojë pasiguri që mund të çojë në qasje konservatore për nxjerrjen e veprave në domenin publik."

Rebecca Giblin: "Elefanti në dhomë sigurisht që është se ne kemi në shumë vende ligje vërtet të vjetruara për të drejtat e autorit që nuk po bëjnë një punë veçanërisht të mirë për t'i shërbyer as interesave të krijuesve apo interesave të qasjes dhe ne duhet të mendojmë për mënyrat se si mund të jenë ato, rikalibruar për t'iu përshtatur më mirë realitetit që ne jetojmë tani. Por ka shumë potencial nëse ndalojmë së menduari për të drejtat e autorit [si] një lojë me shumën zero. Ne mund të mendojmë për mënyrat për ta bërë byrekun më të madh ... nëpërmjet rikthimit të të drejtave."

Alwaleed Alkhaja: "Pengesë më e madhe është e drejta e autorit. Ka mungesë informacioni për të përcaktuar nëse një artikull është në domenin publik apo jo. Fatkeqësisht, ne [në Katar] nuk kemi vepra jetimore [legjislacion] dhe kjo e bën të vështirë për ne zgjedhjen ose vendosjen e diçkaje në internet."

Iolanda Pensa: "Një nga pengesat më të zakonshme është të mendosh se GBAM i hapur do të thotë të vendosësh se si të menaxhosh të drejtat e autorit dhe licencat. Është e qartë se ky është një vendim shumë i vështirë. Cili drejtor, bord apo asamble mund të ndihet i sigurt në zgjedhjen e një licence? Dhe ky është me të vërtetë problemi këtu. Ky nuk është vendimi që duhet të marrë një institucion: institucioni duhet të vendosë të ndajë koleksionet, të dhënat dhe përmbajtjen e tij. E drejta e autorit dhe licencat do të jenë më pas mjetet që do të përdoren për të krijuar këtë hapje (me komunitetet e Creative Commons dhe Wikimedia që mund ta mbështesin këtë).

Kristina Petrasova: "Pengesë më e madhe në këtë moment është parimi shumë kufizues dhe i fokusuar në treg i ligjit të së drejtës së autorit."

Douglas McCarthy: "Shumë institucione më të vogla luftojnë për të kryer një vlerësim të plotë të të drejtës së autorit, i cili është thelbësor për të hapur dhe përqaftuar qajsen e hapur."

Andrea Wallace: "Për shumë GBAM, pamundësia për të përcaktuar nëse veprat janë në domenin publik (global) kundrejt të drejtës së autorit, mund të anashkalojë dëshirat për të përgatitur koleksione për lëshimin me qasje të hapur."

MUNGESA E NJË KORNIZË POZITIVE TË POLITIKAVE

Aktualisht, nuk ka një kornizë politike pozitive që ofron një vizion real për ndarjen më të mirë të trashëgimisë kulturore. Një kornizë politike pozitive do të nxiste aktivitetet me interes publik të GBAM-ve, të tilla si qasja në koleksionet online, ekspozitat online, promovimi dhe angazhimi me koleksionet, si dhe qasje dhe përdorim i koleksioneve për qëllime edukative dhe kërkimore. Një kuadër i tillë do të sigurote që nevojat e GBAM-ve të trajtohen në baza të barabarta me ato të mbajtësve të të drejtave, në mënyrë të drejtë dhe të balancuar. Ai gjithashtu do të rriste diversitetin kulturor, si dhe do të mbronte, ruante dhe ruante trashëgiminë kulturore në shkallë globale. Ekziston një boshllëk ligjor dhe politik për një ekosistem mbështetës që i mundëson të gjithëve të gëzojnë të drejtën e tyre themelore për të pasur qasje në njohuri dhe kulturë.

Çfarë thonë ekspertët:

Simon Tanner: “Pengesat kryesore për të hapur GBAM për mua kanë pushuar së qeni teknologjike, ato tani shpesh janë të drejtuara nga politika. Dhe politika shpesh informohet nga shqetësimet që lidhen me ndërlikimet e pronësisë intelektuale.”

Medhavi Gandhi: “Ka një boshllëk të madh, një shtytje e madhe politike që mungon. Në një vend si India, ku shumica e muzeve tanë janë ose nën qeverinë shtetërore ose qendrore, duhet të ketë një lloj rregullimi politikash ose një lloj bisede me qeverinë për të mundësuar edhe këtë dialog rreth hapjes së koleksioneve dhe mundësive. rreth tij.”

KËRKESAT PËR TË DREJTA PËR KOPJET DIXHITALE

Ligji për të drejtat e autorit duhet të ndalojë këdo që të pretendojë të drejta mbi riprodhimet dixhitale besnike (jo origjinale) të veprave të domenit publik. Disa GBAM ende përfshihen në praktikën e gabuar dhe, në disa juridiksione, të paligjshme të pretendimit të të drejtave mbi riprodhime të tilla besnike. Kjo është problematike, sepse krijon rrethime shtesë të domenit publik dhe pengon mundësitë e ripërdorimit. Ligjet e gabuara dhe praktikat jokonsistente GBAM rrezikojnë të mbyllin koleksionet pas një muri të dytë të të drejtës së autorit dhe të krijojnë konfuzion midis përdoruesve dhe ripërdoruesve.

Çfarë thonë ekspertët:

Antje Schmidt: “Një pengesë e madhe është kur gjatë dixhitalizimit të veprave në domenin publik, ka lindur një e drejtë e re për kopjen dixhitale. Sepse atëherë, në rrethana të caktuara, të drejtat duhet të pastrohen për riprodhimin dixhital të veprave që në fakt nuk mbrohen më nga e drejta e autorit dhe kontratat për përdorime të reja në hapësirën dixhitale duhet të rinegociohen në mënyrë retrospektive. Kjo është, për institucionet kulturore, jashtëzakonisht komplekse dhe ndonjëherë edhe e pamundur nëse nuk dihen më mbajtësit e të drejtave.”

Jill Cousins: “Unë nuk besoj se muzetë zotërojnë koleksionet e tyre, ata janë kujdestarë. Ato shpesh mbështeten nga paratë e taksapaguesve publikë, kështu që objektet që janë në domenin publik duhet

të mbeten vërtet në domenin publik nga format e tyre analoge në ato dixhitale. [...] kështu që në thelb e drejta e autorit nuk është ende e përshtatshme për qëllimin për sa i përket uebit.”

Alwaleed Alkhaja: "Ka gjithashtu probleme me institucionet që pretendojnë të drejtën e autorit mbi domenin publik të dixhitalizuar, kjo është një pengesë e madhe për të bërë përmbajtje në internet që është vërtet e hapur dhe e disponueshme për përdorim komercial."

Ky citim rrjedh nga “Open GBAM: Shpërblimet (dhe disa rreziqe) të ndarjes dixhitale për të mirën publike”, Simon Tanner, King's College London, në Display në rrezikun tuaj, nga Andrea Wallace dhe Ronan Deazley, <https://displayatyourownrisk.org/>.

PËRFUNDIM

Për shumë GBAM, hapja e koleksionit të tyre në internet është larg të qenit një prioritet. Disa prej tyre në të ashtuquajturin jug global dhe kudo në botë me pandeminë COVID-19, përballen me sfida të konsiderueshme financiare, prandaj bisedat dhe veprimet rreth hapjes së kulturës priren të bien anash. Kjo ngre pyetje të barazisë dhe diversitetit në hapësirën e kulturës së hapur, kontekste dhe vlera specifike dhe nxjerr në pah çështjen e gjerë të ndarjes dixhitale. Qasja e barabartë në kulturë, e lehtësuar kryesisht nëpërmjet hapjes, duhet të jetë për të gjithë ata që të përfitojnë, pavarësisht nga burimet apo vendndodhja.

Çfarë thonë ekspertët:

Giovanna Fontenelle: “Fatkeqësisht, GBAM e hapur nuk është ende një realitet kaq i fortë jashtë veriut global. Ne kemi vetëm disa institucione në jugun global që janë bashkuar në të vërtetë ose që janë edhe të vetëdijshëm për lëvizjen. Është gjithashtu fakti se, me GBAM të hapur, institucionet duhet të kërkojnë platforma, si projektet e Wikimedia, me Wikipedia, apo edhe Flickr Commons, për shembull, për të ndihmuar në përmirësimin e shtrirjes së tyre. Dhe jo çdo institucion është në një platformë si këto, prandaj, duke mos arritur potencialin e tij të plotë të hapur GBAM dhe duke mos arritur të gjithë njerëzit e mundshëm.”

Temi Odumosu: “Një tjetër pengesë për të hapur GBAM ka të bëjë me këtë nocion të hapjes. Ne mendojmë se nëse diçka është e dixhitalizuar dhe është e disponueshme në internet, siç e njohim ne në Evropën perëndimore ose veriore ose në SHBA, kjo do të thotë se të gjithë kanë qasje në të. Pra, ne duhet të shqyrtojmë se çfarë do të thotë realisht hapja në internet dhe kush janë audienca. A janë ata kryesisht audiencë të privilegjuar? A janë ata kryesisht njerëz që kanë qasje në laptopë dhe telefona celularë shumë të shtrenjtë? Apo është vërtet kjo një kulturë e hapur që mund të qasesh kudo në çdo kohë nga të gjithë njerëzit në mbarë botën?”

Andrea Wallace: “Një numër i pabarazive që lidhen me fuqinë, prioritetin, interesat dhe burimet mund të lehtësojnë ose pengojnë pjesëmarrjen në iniciativat e dixhitalizimit dhe qasjes të hapur, të cilat mund të shtrembërojnë peizazhin e hapur GBAM, përfaqësimet e trashëgimisë, shpërndarjen në internet dhe konsumin. Të lëna të pakontrolluara, këto disbalanca do të çojnë në kuptime të

qëndrueshme dhe (ri)mbizotëruese të kulturës, trashëgimisë, qasjen dhe përfshirjes, dhe transplantimin e tyre në mjediset dixhitale.”

Susanna Ånäs: “Ka institucione të privileguara të kujtesës kulturore që mund ta kryejnë atë punë dhe ato që janë në një pozitë më të pafavorshme. Ka shumë përballje: të pa financuarit kundrejt atyre me burime të mira financiare, kanunore kundrejt të zakonshmes, etj.

Buhle Mbambo-Thata: “Ka një ndarje dixhitale: infrastrukture, [rreth] aftësive dhe midis veriut dhe jugut, madje edhe brenda jugut, midis rurale dhe urbane, sociopolitikisht, midis mashkullit dhe femrës. Kjo ndarje dixhitale pengon një rrjedhë të lirë. Por kjo nuk do të thotë se nuk mund të rregullohet ne mund të punojmë për të hequr ndarjen dixhitale.”

Ndërsa disa rrugë përpara janë lënë të kuptohet tashmë nga ekspertë të shumtë përgjatë këtij raporti për të kapërcyer barrierat për kulturën e hapur, ne në Creative Commons do të bazojmë mbi ato sugjerime dhe do të zgjerojmë kërkimin tonë për opsione për të ndihmuar GBAM-të të marrin pjesë në ndarjen më të mirë të trashëgimisë kulturore.

REFERENCAT DHE LEXIM TË MËTEJSHËM

Ky raport bazohet në hulumtimet e rëndësishme që i paraprijnë, veçanërisht:

- 21 për 2021: Trashëgimia dixhitale dhe domeni publik – KRIJUAR nga Andrea Wallace, 2022.
- Përtej Dixhitalizimit: Planifikimi për Koleksione me Qasje të Hapur, nga Megan Paqua, 2018.
- Parimet CARE të qeverisjes së të dhënave vendase
- GLAM e hapur kritike: Drejt qasjes të hapur [të përshtatshëm për trashëgiminë kulturore nga Andrea Wallace (Lektor i lartë, Universiteti i Exeter, Angli (MB)), në veçanti: Barrierat për Qasjen e Hapur · Open GLAM, 2020.
- Shfaq në rrezikun tuaj, nga Andrea Wallace dhe Ronan Deazley, 2016.
- Eksplorimi i modeleve të reja të biznesit për dixhitalizimin e parave përtej licencimit të imazheve për të promovuar adoptimin e OpenGLAM. Në: Bienert, A dhe Kaiser, T, (eds.) EVA Berlin 2018: Elektronische Medien & Kunst, Kultur und Historie. (fq. fq. 274-280). Staatliche Museen zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz, Deutsches Zentrum für Luft- und Raumfahrt e.V.: Berlin, Gjermani, nga Valeonti, F; Terras, M; Hudson-Smith, A; Zarkali, C, 2018.
- Sa i hapur është OpenGLAM? Identifikimi i pengesave për ripërdorimin komercial dhe jokomercial të imazheve të artit të dixhitalizuar, Journal of Documentation, Vol. 76 Nr. 1, f. 1-26, nga Valeonti, F., Terras, M. dhe Hudson-Smith, A., 2020.
- Ka qenë një vit (i mirë) për Open GLAM. Ja pse. - Creative Commons nga Victoria Heath dhe Scann, 2020.

- Hapja e qasjes në koleksione: krijimi dhe përdorimi i përmbajtjes së hapur kulturore të dixhitalizuar, Rishikimi i Informacionit Online, Vëll. 39 Nr 5, fq 733-752, nga M. Terras, 2015.
- Raporti mbi përmbajtjen e hapur dans les Institutes Culturelles në Francë - État des lieux des pratiques numériques et d'ouverture de contenus.pdf - Wikimedia Commons, nga Martin Audran, Marion Serot et Emmanuel Rivat (në frëngjisht), 2022.
- Aktori i mirë/Aktori i keq qasjet ndaj licencimit nga Michael Weinberg, 2020.
- Dekadat e misionit: vrima e zezë e shekullit të 20-të në Europeana nga Julia Fallon dhe Pablo Uceda Gomez, 2015.
- The Museum: A Temple or the Forum, nga Duncan Cameron, 1971.
- Domeni Publik dhe 5 gjëra që nuk mbulohen nga e drejta e autorit nga Timothy Vollmer, 2017.
- Problemi i shërbëtores së qumështit të verdhë: Një perspektivë e modelit të biznesit mbi metadatat e hapura nga Harry Verwayen, Martijn Arnoldus dhe Peter B. Kaufman, 2011.
- Drejt ndarjes më të mirë të trashëgimisë kulturore - Një axhendë për reformën e të drejtës së autorit nga Creative Commons, 2022.
- Drejt Kërkimit të Hapur: Një Rishikim Narrativ i Sfidave dhe Mundësive për Shkencat Humane të Hapur, Journal of Communication, Volume 71, Issue 5, Tetor 2021, Faqe 827–853, nga Paul Longley Arthur, Lydia Hearn, 2021.

Imazhet

Barrier me ngjyra nga Vincent van der Pas (2013) - CC BY SA 2.0 (<https://www.flickr.com/photos/25704219@N04/13973667168>)

• Librat dhe zotërimet e studiuesve, Koreja e shekullit të 20-të - Domeni publik - Muzeu MET (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/73134>)

• Ura e bambusë, Luang Prabang, nga Photasia CC BY 2.0 (<https://www.flickr.com/photos/56480710@N03/8373073718>)

• Kopshti me mure nga Lucas Gassel (1560-70) - Domain Publik - Muzeu MET (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/348512>)

• Rënia e Murit të Berlinit -Nëntor 1989 nga Gavin Stewart (1989) - CC BY 2.0 (<https://www.flickr.com/photos/gavinandrewstewart/93222147/in/album-72057594056444639/>)

CC EKSPERTËT E ZËRAVE TË HAPUR KULTURËS

Vlogu i CC Open Culture Voices është një seri intervistash nga ekspertë të lëvizjes për kulturë të hapur.

